

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРНІЙ НАУЦІ: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ

Постановка проблеми у загальному вигляді а її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Демократизація сучасного українського суспільства передбачає забезпечення рівного доступу до якісної освіти усіх його членів, незалежно від віку, станової чи релігійної приналежності, національності, стану здоров'я тощо. Освіта виступає одним із найважливіших компонентів розвитку суспільства, тому вона не може стояти осторонь соціальних перетворень, які мають місце в сьогоденному житті. Слід зазначити, що Україна робить певні кроки в розробці основ інклюзивної освіти. Інклюзивна освіта поступово стає одним із видів навчання, доступним для широких мас українського населення, тому для її організації на всіх освітніх рівнях залучаються усі наявні державні ресурси, створюється нормативно-правова база і розробляються теоретико-методологічні основи впровадження інклюзії у вітчизняний освітній простір на засадах реалізації соціальних стандартів у цьому регіоні. У даному контексті неабиякої актуальності набуває створення і систематизація понятійно-категоріального апарату, а також обґрунтування і практична апробація конкретного методичного інструментарію надання інклюзивних послуг у системі освіти України. Необхідно враховувати досвід надання означених послуг, накопичений в різних освітніх системах, та виокремлювати потрібний ресурсний потенціал у вітчизняній системі освіти та соціального захисту для переосмислення й запозичення названого досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які посилається автор. Проблема інклюзивної освіти в Україні та за кордоном представлена в науковому доробку багатьох учених: філософів (В.Андрущенко, Л.Вітгенштайн, С.Гессен, Б.Гершунський, В.Кремень, В.Огнев'юк, Н.Софій, В.Левкулич, С.Боднар, Н.Бокало, Н.Бердяєв, Н.Тарусина, А.Лушніков), соціологів (Г.Бурова, О.Федорова, Л.Сокурянська, Д.Зайцев, І.Кантемірова, Н.Малафєєв, П.Романов, О.Дікова-Фаворська, О.Ярська-Смірнова), істориків (Т.Букшина, М.Захарчук, В.Бондар, С.Корнєв, А.Ільченко, Т.Єжова, В.Золотоверх), психологів (С.Грабовська, Д.Єрмолаєв, Є.Клепцова, Є.Кулакова), педагогів (А.Колупаєва, А.Сбруєва, К.Косова, Ю.Остроушко, І.Андрусєва, С.Здрагат, Д.Депплер, О.Таранченко, З.Шевців, О.Богословська, А.Валицька), дефектологів (І.Константинова, М.Назарова, Ю.Пінчук, А.Анісімова, Р.Аслаєва, Т.Дегтяренко) та фахівців з корекційної педагогіки (А.Гонєєв, Л.Коров'якова, Н.Малофєєв, П.Таланчук, В.Кащенко, Є.Мастюкова, Є.Бондар). На особливу увагу, на нашу думку, заслуговують наукові дослідження останніх років, а саме: А.Колупаєвої "Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади" (2007), О.Расказової "Теорія та практика розвитку соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти" (2014), Л.Будяк "Організаційно-педагогічні умови інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в

загальноосвітній сільській школі" (2010), О.Василенко "Соціально-педагогічні умови адаптації молодших школярів з особливими потребами до навчання в загальноосвітній школі" (2010), Г.Першко "Підготовка соціальних педагогів до інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку у середовище загальноосвітнього навчального закладу" (2011), М.Захарчук "Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США" (2013), О.Чопік "Формування взаємин дітей з вадами опорно-рухового апарату із здоровими ровесниками в умовах інклюзивного навчання" (2013).

Окрім того, проблема інклюзивного навчання широко представлена науковими доробками закордонних учених, що вивчали: професійну підготовку вчителя до роботи в інклюзивному закладі навчання, міжнародний досвід інклюзивної освіти (М.Ейнскоу, П.Клоу, С.Коул, Н.Уолдрон, М.Мадж); історію розвитку інклюзивної освіти, соціальний статус людей з особливими потребами (К.Барнз, Л.Бартон, Дж.Себба, М.Ейнскоу); спеціальну освіту для дітей з особливими освітніми потребами (Дж.Корбет, Дж.Ендрюс, Дж.Лупарт); психолого-педагогічну підтримку дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних навчальних закладах (Г.Деніелз, А.Бауер, Дж.Браун) та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є систематизація та аналіз базових термінів понятійно-категоріального апарату проблеми інклюзивної освіти в сучасній гуманітарній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теорія і методика інклюзивної освіти – це досить молода галузь педагогіки, яка стає дедалі більш популярною і цікавою для науковців. У цьому контексті важливим фактором є вивчення понятійно-термінологічного апарату даної галузі. Розглянемо ключові терміни, що стосуються інклюзивної освіти (інвалід, інвалідність, діти з особливими освітніми потребами, інклюзія, інтеграція, сегрегація, мейнстрімінг) у кількох площинах: яке визначення їм дає довідково-енциклопедична література, як їх розглядають науковці у монографіях, статтях та іншій науковій літературі і, нарешті, яким є практичне застосування цих термінів на сайтах громадських організацій, що виступають ініціаторами широкого впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітній процес.

Отже, за Законом України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" (2005р.), інвалід визначається як особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності, викликає в особи потребу в соціальній допомозі і посиленому соціальному захисті, а також виконання з боку держави відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав. Відповідно, інвалідність – це міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів [5]. Однак, варто зазначити, що наразі терміни "інвалід", "інвалідність" вважаються неполіткоректними і не використовуються у широкому вжитку, тим більше в науковому обігу.

Для того, щоб простежити еволюцію розвитку даної термінології, варто, на нашу думку, проаналізувати англійські відповідники терміну "інвалід", як це представлено нами у таблиці 1.

Таблиця 1.

Визначення терміну "інвалід" в українській та англійській версії

Англійський термін	Визначення	Український відповідник
Cripple (образливий термін)	Людина, яка не може частково або повністю використовувати одну чи більше кінцівок	Каліка
Invalid	Людина, яка дуже хвора або поранена і потребує постійного догляду	Інвалід
Disabled	Фізично або ментально нездорова людина, поранена або непридатна до життєдіяльності	непрацездатний, той, що має фізичні недоліки
Valetudinarian	Слабка чи занадто хвороблива людина, яка надмірно опікується власним здоров'ям	немічна людина
Handicapped (образливий термін)	Фізично або ментально нездорова людина	той, що має фізичні недоліки
(Physically) challenged person	Людина, яка має фізичні вади	людина з обмеженими можливостями
Person with disabilities	Людина з вадами здоров'я	людина з фізичними недоліками

Поняття "cripple" є одним з найперших термінів, який з'явився в англійській мові у середині XIII століття для опису людини з вадами. З часом з'являються і інші відповідники, наприклад такі, як "invalid" (1630), "disabled" (1630), "valetudinarian" (1703), "handicapped" (1915). З розвитком у світі демократії і популяризації прав та свобод громадян, з'являється тенденція замінити слова, які вказують на безпосередні фізичні недоліки людини (тим самим зосереджуючи увагу на її фізичних проблемах) на описові фрази, в яких акцент робиться на особистості, а не на фізичних вадах: "challenged person" (людина з обмеженими можливостями) (1985), "person with disabilities" (людина з фізичними недоліками) (з початку XX ст.). Слід зазначити, що останні два англійські відповідники вважаються найбільш толерантними на сьогодні і використовуються в засобах масової інформації і сучасній науковій літературі.

Іншими базовими термінами понятійно-категоріального апарату інклюзивної освіти є: інтеграція, інклюзія, сегрегація, мейнстримінг. Розглянемо і проаналізуємо їх з наукової (як представлені ці терміни у науково-довідниковій літературі та наукових монографіях), а також з науково-практичної точки зору (якими з цих термінів користуються сучасні громадські організації і в якому контексті вони вживаються).

Варто звернути увагу на те, що всі наведені вище терміни - англійського походження і досить нещодавно увійшли в українську мову з повною транслітерацією і, переважно, збереженням змісту. Звичайно, деякі з них набули власної конотації, але загальне значення не змінилося. Так, терміни "інтеграція" і "інклюзія", хоча і є певною мірою синонімічними поняттями, мають суттєву відмінність у визначеннях. З точки зору соціології, інтеграція дитини в регулярний освітній простір означає підготовку самої дитини до життя і роботи в колективі, а інклюзія передбачає пристосування суспільства, шкіл та їх загальної освітньої філософії до співіснування і співпраці з дітьми з особливими потребами [1; 4]. "Сегрегація" ж – це термін протилежний за значенням, як різновид дискримінації, при якому відбувається відокремлення тих соціальних груп, які вирізняються від абсолютного загалу за різними ознаками. Така політика, як свідчать наукові розвідки Н.Софій, Ю.Найди, А.Колупаєвої була характерна для радянських часів. В даному випадку йдеться про дітей з особливими освітніми потребами, яких виховували в спеціальних закладах освіти, які були відокремлені від суспільного життя і являли собою закриті заклади-інтернати [8]. "Мейнстрімінг" – це термін, який означає спільну позааудиторну роботу, що проводиться з дітьми з особливими освітніми потребами та їхніми однолітками, і сприяє налагодженню соціальних контактів [3].

Очевидно, що найактивнішими ініціаторами якісних змін в житті людей з особливими потребами виступають громадські організації інвалідів. Однак, слід звернути увагу, що кількість українських організацій, які представляють інтереси осіб з особливими потребами є незначною, порівняно з усіма іншими об'єднаннями. Так, серед 372 зареєстрованих громадських організацій в Житомирі і Житомирській області є лише 7, які спрямовують свою діяльність на захист інтересів осіб з особливими потребами [2]. Згідно списку громадських організацій-членів Національної Асамблеї інвалідів України, в країні існує лише 29 всеукраїнських та 87 регіональних громадських організацій інвалідів [9]. Діяльність таких організацій відбувається згідно нормативно-правової бази, яка знаходиться в процесі оновлення і реформування, спрямованого на розвиток і посилення діяльності громадських об'єднань. Так, у 2013 році було прийнято новий Закон України "Про громадські об'єднання", а за останні кілька років – понад 20 нормативно-правових актів, які регулюють їх діяльність. Також, за ініціативи Мінсоцполітики, громадських організацій УТОГ та УТОС 21.08.2013 Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження за № 630-р "Про сприяння громадським організаціям інвалідів у їх діяльності", спрямоване на підтримку діяльності громадських організацій інвалідів та їх підприємств [7].

Таким чином, представники громадських організацій інвалідів є членами робочих груп, дорадчо-консультативних органів; вони залучаються до активної участі у різноманітних заходах: конференціях, проектах, засіданнях, нарадах, круглих столах. Переважним чином діяльність таких організацій поширюється на захист прав людей з інвалідністю, надання їм необхідної медичної та соціальної допомоги, забезпечення доступності громадських місць для людей,

які пересуваються на візках, тощо. Однак, одним із їх пріоритетних завдань є забезпечення рівних можливостей для отримання якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами, що надасть таким дітям можливість бути активним членом соціуму. Отже, громадські організації – це саме ті соціальні інституції, які переносять теоретичні розробки і наміри в практичну площину, забезпечують зв'язок осіб з особливими потребами з громадським загалом, насамперед, за допомогою розміщення відповідної інформації на своїх сайтах.

Протягом січня 2016 року нами було здійснено контент-аналіз 15 сайтів громадських організацій, аналіз яких щодо використання понятійно-термінологічного апарату з інклюзивної освіти дозволяє зробити низку висновків:

1. Значення термінів "інвалід", "інвалідність", "діти з особливими освітніми потребами", "інклюзія", "інтеграція", "сегрегація", "мейнстрімінг" повністю збігається з загально прийнятими поняттями, хоча переважна більшість з них рідко використовуються в інформаційних блогах та на сайтах організацій.
2. Хоча, як було зазначено раніше, поняття "інвалід" вважається неполіткоректним для використання в контексті розмов про фізичні чи розумові недоліки людей, оскільки концентрує увагу слухача саме на недоліках, все ж таки в офіційних назвах громадських організацій використовується саме визначення "інвалід", рідше "особа з особливими потребами". Це можна пояснити тим, що в даному контексті поняття "інвалід" використовується з суто юридичної точки зору.
3. Створення сайтів, таких як "Інклюзивна освіта в Україні" [6], дозволяє поширювати і обговорювати останню інформацію щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні, взяти участь в опитуванні щодо відкриття і функціонування інклюзивних шкіл і класів, ознайомитися з останніми виданнями, присвяченими імплементації інклюзії у навчальні заклади, тощо. Крім того, наявність списку благодійних фондів, організацій та установ, громадських об'єднань, товариств та асоціацій, медико-соціальних та навчальних реабілітаційних центрів дозволяє користувачам сайту оволодіти корисною інформацією довідникового характеру. Слід зазначити, що саме на таких сайтах в повній мірі представлений тезаурус, який використовується в контексті джерел, присвячених проблемам інклюзивної освіти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, нами простежено еволюцію розвитку основної термінології, що використовується у сучасній гуманітарній науці як така, що демонструє основні поняття інклюзивної освіти, а саме проаналізовано англійські відповідники терміну "інвалід". З'ясовано, що ці терміни англійського походження порівняно нещодавно увійшли в українську мову як запозичені і повністю зберегли свій зміст. Моніторинг сайтів громадських організацій, що виступають ініціаторами широкого впровадження інклюзивної освіти в загальноосвітній процес, на наявність використання і практичного

застосування понятійно-категоріального апарату інклюзивної освіти, показав, що найчастіше використовується термін "інвалід", хоча в науковій літературі і в засобах масової інформації такий термін вважається неполіткоректним. Решта термінів використовуються переважним чином на сайтах, присвячених безпосередньо проблемам інклюзивної освіти.

Перспектива наших подальших досліджень пов'язується нами з аналізом системи інклюзивної освіти зарубіжних країн, зокрема, Скандинавії.

Література

1. Бойко В.О. Інклюзивна освіта: до питання визначення поняття та особливостей її запровадження / В.О. Бойко // Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 4 С. 1-4
2. Громадські організації Житомира та області. Довідник Житомира. Електронний ресурс: <http://zhitomir.biz.ua/dovidka/gromadski-organizacii-zhitomir.html>
3. Давиденко Г.В. Моделі та форми впровадження інклюзивної освіти в рамках педагогічної / Г.В. Давиденко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Бердянськ : ФО-П Ткачук О.В., 2014. – Вип.3. – С. 76-80.
4. Ертанова О. Н. Интеграция и инклюзия в аспекте семантики / О. Н. Ертанова // Инклюзивное образование: методология, практика, технологии : материалы международной научно-практической конференции (20–22 июня 2011, Москва) / редкол. : С. В. Алехина и др. – М. : МГППУ, 2011. – С. 17–18.
5. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Електронний ресурс: http://kodeksy.com.ua/pro_reabilitatsiyu_invalidiv_v_ukraini/statja-1.htm
6. Інклюзивна освіта в Україні. Електронний ресурс: <http://inclusiveeducation.org.ua/gromadski-organizaciyi>
7. Перелік всеукраїнських громадських об'єднань, які у 2014 року фінансуються з державного бюджету. Електронний ресурс: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=9469A110C3CCA5DE8AAC8806670699AE.app2?art_id=168654&cat_id=111128
8. Софій Н.З., Найда Ю.М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти / Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально – методичний посібник / Кол.: авторів: Колупаєва А.А., Найда Ю.М., Софій Н.З. та ін. За заг. ред. Даниленко Л.І., – К. : 2007. – 128с.
9. Список громадських організацій-членів Національної Асамблеї інвалідів України. Електронний ресурс: <http://naiu.org.ua/about-naiu/members/>

Анотація

Андрійчук Н.М.

Інклюзивна освіта в сучасній гуманітарній науці: понятійно-категоріальний апарат.

У статті розглядається проблема еволюції розвитку основної термінології, що використовується у сучасній гуманітарній науці як така, що демонструє

основні поняття інклюзивної освіти. Автором проаналізовано англійські відповідники терміну "інвалід". З'ясовано, що ці терміни англійського походження нещодавно увійшли в українську мову як запозичені і повністю зберегли свій зміст. Моніторинг сайтів громадських організацій, щодо використання даної термінології показав, що термін "інвалід" ними використовується найчастіше, хоча і вважається широким загалом неpolitкоректним.

Анотация

Андриичук Н.М.

Инклюзивное образование в современной гуманитарной науке: понятийно-категориальный аппарат.

В статье рассматривается проблема эволюции развития основной терминологии, которая используется в современной гуманитарной науке как та, что демонстрирует основные понятия инклюзивного образования. Автором проанализированы английские термины, соответствующие украинскому «інвалід». Выяснено, что эти термины английского происхождения недавно вошли в украинский язык как заимствованные и полностью сберегли свое значение. Мониторинг сайтов общественных организаций, касательно использования данной терминологии, показал, что термин «инвалид» используется ими чаще всего, хотя и считается широкой общественностью неpolitкорректным.

Abstract

Andriichuk Natalia

Inclusive education in modern humanitarian science: conceptual and categorical framework.

The article focuses on the problem of evolution of basic terminology which is used in modern humanitarian science as the one that demonstrates basic concepts of inclusive education. The author analyses English terms corresponding to the Ukrainian "інвалід". These terms are cleared up to be of English origin and have been recently borrowed into the Ukrainian language. Nevertheless, they completely saved their meaning. It is specified that nowadays the terms "invalid" and "invalidity" are considered to be non-PC and are not commonly used, far less in scientific narration. To follow up the evolution of this terminology the author analyses the English equivalents of the term "invalid" and represents them in the comparative list. The article also deals with other basic notions of conceptual and categorical framework of inclusive education taking into account those of integration, inclusion, segregation, mainstreaming. The author of the article reviews and studies them from both the scientific (the way these terms are represented both in research and reference literature and scientific monographs) and research-and-practice points of view (which of these terms are practiced by modern voluntary societies and what context they are used in). It is claimed, that invalid voluntary societies come out as the most active promoters of qualitative changes in the lives of people with special needs. Such societies are the very social institutions which carry theoretical insights and intentions over the practical level. They principally provide the connection of people with special needs with civil society by placing the relevant information online. Moreover, they take the lead of wide implementation of inclusive education in general education process. The monitoring of

voluntary societies sites as for the usage and practical applying conceptual and categorical framework of inclusive education proved that the term “invalid” is the most frequently used in such kinds of information sources although in scientific literature and in mass media this term is regarded as non-PC. The author explains this fact due to the judicial peculiarities. Other terms are mostly used on the sites devoted directly to the problems of inclusive education.

Ключові слова: інвалід, інвалідність, інклюзія, інтеграція, сегрегація, мейнстрімінг, громадські організації.

Ключевые слова: инвалид, инвалидность, инклюзия, интеграция, сегрегация, мейнстриминг, общественные организации.

Key words: invalid, invalidity, inclusion, integration, segregation, mainstreaming, voluntary societies.